

URBÁNNÁ DEMOKRACIA

Ing. arch. Maroš Fečík

Civilizácia a kultúra sa vyvinuli ako produkt koncentrácie, ľudská existencia sa musela skoncentrovať v podstate do podoby urbánneho života, aby sa postupne mohla vygenerovať kultúra, umenie, technika. Mesto sa stalo najintenzívnejším hmotným koncentrátom zospoločenšteného ľudského života.

Mestá predstavujú vždy určitý predel, ktorý sa vytvára opakovane v období vývoja rôznych civilizácií. Mestá údolných civilizácií, mestské štáty antiky alebo mestá európskeho stredoveku nie je možné považovať za vývojové stupne jednej spoločnej myšlienky.

Mestá sa objavujú ako nástup novej systémovej úrovne. Mestský útvar sa vyčleňuje na pozadí vidieckej štruktúry. Tá sa snaží z prírodných a ľudských zdrojov vydobíť maximum, zatiaľ čo mobilnejší obyvatelia miest prekonávajú obmedzenia miestnych podmienok zapojením sa do širšieho vidieckeho a prírodného okolia a do sietí ďalších miest. Mesto sa nestáva pre oblasti z ktorých čerpá len parazitom, ale aj obranným, správnym, kultúrnym, duchovným a hospodárskym centrom.

Vznik miest prináša vznik demokracie ako formy spravovania ľudských spoločenstiev. Pre našu súčasnosť majú význam akéhosi vzoru, modelu či inšpirácie dva typy miest.

A. Grécky POLIS ako spoločenstvo slobodných občanov. Tento mestský štát sa živil zo zdrojov okolia vidieckej krajiny, rovnako ako sloboda občanov existuje na neslobode otrokov. Štruktúra obyvateľstva mesta je relatívne otvorená a panuje v nej sociálna mobilita. Mesto predstavuje územie slobody - je porušením väzby na sväté miesto. Jeho srdcom už nie je duchovenstvu zasvätený priestor, ale ľuďmi vymedzený a definovaný prázdny priestor - *agora*, miesto pre trh, divadlo, snem a výmenu prostredníctvom peňažného platidla odpútaného od miesta svojho pôvodu.

B. Mestu v európskom stredoveku domínuje popri katedrále, radnica a palác. Centrálné námestie je priestorom pre trh, sviatky ale aj popravy. Mesto sa stáva akcelerátorom nových typologických druhov - vzniká univerzita a špitál. Objavujú sa remeselné povolania

nezávisle na mieste svojho zrodu. Urbánna kultúra vyústila do rozvoja samosprávnych spôsobov riadenia mesta. Slobodné kráľovské mestá sa stávajú platformou pre pôsobenie suverénnej novej vrstvy slobodných mešťanov. Exponenciálny rast stredovekého mesta je vedome regulovaný cirkevným právom aj cechmi. Mesto má presnú reguláciu - parceláciu, šírky domov do námestia, hradby ...

Búranie hradieb je počiatkom novoveku sprevádzaného víziou neobmedzeného rastu. Táto nesporná demokratizácia zobrala však mešťanom jednu dimenziu slobody - pocit bezpečnosti.

Pojem slobodné mesto, demokratické mesto, je chápaný spravidla ako spôsob organizácie a riadenia, prejavuje sa v histórii ako miera voľnosti jednotlivých obyvateľovi mesta ako celku.

Zaujímavou otázkou je, ako sa demokracia prejavuje v samotnej materiálnej substancii mesta.

Mesto, ktoré je vždy skôr komunikáciou ako súborom obydlií, sa na jednej strane snaží o čitateľnosť, na druhej strane časť jeho mágie plynie z jeho nečitateľnosti - labyrintickosti.

Miera demokracie sa neopiera o kvantitatívne geometrické väzby, ale o topológiu, predovšetkým o striedanie otvorenosti a uzavretosti. Názorným príkladom môže byť Nolliho mapa Ríma, ktorý podobne ako Piranesi nepracuje pri zobrazovaní s hmotami, ale urbánny priestor zobrazuje ako otvorený kontinuálne komunikovateľný priestor.

Tradičné mesto má rastlý charakter, ktorý predstavuje otvorený proces so základnými vstupmi nájdania vhodného miesta a jeho funkčného srdca. Takéto miesto nie je plánované do detailu, nie je predurčená poloha bývania, výroby či služieb ako ich lokalizáciu určovala Aténska charta C.I.A.M. IV(1933).

Zakladajúca listina dáva mestu určité mestské práva - zvýhodnenia, niekedy len dočasné, inokedy trvalé a stanovuje medze rastu (hradby). Určuje tiež pravidláestskej existencie, ktoré častokrát bránia šíreniu potenciálnych konfliktov - parcelácia, šírka fasád, spôsob riešenia styku susedných budov (požiar).

V čase, keď sa obyvatelia mesta pre svoj veľký počet už nemôžu stretnúť tvárou v tvár v jednom priestore, volia si svojich zástupcov. Bohuslav Blažek považuje tento okamih za vstup médií do systémovej úrovne mesta.¹⁾

Architektúra modernizmu vybuďovala svoj diskurz na princípoch, ktoré pravú skutočnosť slobodného trhu a spotreby - predmetov, kultúry, zábavy a informácií - uvrhli behom posledných rokov do krízy.

Funkcionalistický princíp hovoril o architektúre zodpovedajúcej istým potrebám priemerného jednotlivca - "Existenzminimum" ako odpoveď na požiadavky vedecky určené na základe fyziologických a psychologických meraní. Spravodlivosť, ekonómia a presnosť reakcie na úžitkové potreby boli nutnou a častokrát aj postačujúcou podmienkou pre výrobu architektúry.

Druhým princípom bola transparentia medzi priestormi. Keďže bola nehierarchická a netriedna, predstavovala zhmotnenie možností modernej vedy a technológií a otvorila tak cestu k zmiereniu osobných a spoločenských priestorov.

Priestorová transparentia a jej dôsledky ako vzájomná komunikácia a otvorenosť sa stali priamo príslubom slobody a demokracie.

Funkcionalistický princíp však prestal byť aktuálny od chvíle, keď minimálne, priemerné, rozumové potreby začali byť považované za relatívne.

Neexistujú žiadne nesporné a stále funkcie. Potreby sú vytvárané individuom v reálnom vzťahu k trhu, zatiaľ čo funkcionalizmus je založený na hypotézach.

Profesia architekta sa prehlásila za schopnú vyprojektovať výsledok stáročia trvajúceho a niekedy aj dramatického dialógu a ten vedecky zrealizovať bez vplyvu "nevzdelaného" laika.

Predĺžením takzvanej vojnovnej ekonomiky²⁾ do neurčita našli tieto vízie živnú pôdu nielen v režimoch opierajúcich sa o marxizmus, ale aj v ohniskách západnej demokracie.

Koncept moderného projektu priamo počítal s potrebou moci - štátnej, obecnej alebo družstevnej, ktorá by bola schopná uskutočniť projekty pre racionálne bývanie.

Tieto vízie sa nestali trvalou súčasťou demokratickej tradície Západu, kde sloboda informácií a otvorený verejný dialóg sa stali včas potrebnou spätnou väzbou. Nestali sa ústrednou témou kapitalistického mesta prvej

priemyselnej revolúcie ani súčasťou postindustriálnej situácie, kde existovalo riadenie mecémni a realitnými špekulantami.

Dieter Hassenpflug tvrdí, že racionalistická moderna priniesla univerzalistickú, odlokali-zovanú reč foriem. Premenila mestá mono-užívaním verejných priestorov a funkcionálnou diferenciaciou na stroje. Odstránila sociokul-túrne rozdielnosť medzi mestom a vidiekom.

Omyly modernizmu ale aj spiatočnicke revitalizačné návrhy vytvárajú dnes predpoklady pre nové návrhy usporiadania mesta. Pocity prirodzeného centra ľudských sídlisk sa snažia oživiť veľké nákupné centrá - ako miesta rituálnej spotreby. Najčastejším vysvetlením, ktoré ozrejmuje obľúbenosť tohto "kontajnera", je rýchlosť, s akou sa dá nakupovanie uskutočniť.

Schopnosť kondenzácie času a priestoru týmito priestormi je priamou príčinou vyprázdňovania mesta, ulíc a námestí, ktoré sa tak stávajú iba trasami k preferovanému miestu rýchlej spotreby.

Tvorcami počítovaná absencia skutočného mesta vedie k implementácii jeho miniatúrnej podoby priamo do navrhovaných priestorov - miniatúrne ulice a námestia so špecializovanými obchodmi.

Marc Augé³⁾ v tejto súvislosti hovorí o ne-miestach. Týmto termínom chce vyjadriť defíníciu nového vzťahu medzi časom a priestorom v premodernizovanom svete. Medzi ne-miesta radí veľké nákupné kontajnery, letecké linky, železničné trasy, diaľnice, stanice železničnej a leteckej dopravy, veľké hotelové reťazce, štruktúru bezdrôtového spojenia ...

Tieto ne-miesta tvoria krízu v rovnováhe mesta tým, že priamo seba navrhujú ako náhradu mestského organizmu a jeho poly-funkčného centra.

Z hľadiska mestotvorného predstavujú cudzí a neprepojiteľný prvok, ktorý je skôr rituálny (spotreba) ako funkcionálny a preto viac uzavretý ako transparentný. Ne-miesta, na nič, len na seba odkazujúce znaky, sa tak blížia "foucaultovskej" modernej epistéme s jej charakteristickou cezúrou medzi slovami a vecami.

Tento fenomén, v ktorom je obsiahnutý potenciál výrazného posunu v hodnotách mestského života bol doposiaľ popisovaný skôr ne-architektmi, ktorí ako sa doposiaľ ukazuje, majú

na rozdiel od profesionálov k súčasnému mestu čo povedať.⁴⁾

Súčasnú umenie - fotografia, film, maliarstvo a román udržujú s mestom zvláštny vzťah náklonnosti a nenávisť, prejavujúci sa záujmom o oblasti s pretrvávajúcou hodnotou pamäti, autenticity a prázdnoty - opustené industriálne, prístavné a železničné situácie - priestory pretrvávajúcej slobody bez presného vymedzenia a poslania.

PRAMENE A LITERATÚRA:

- 1) Blažek, B.: Venkov, města, média, SLON, Praha, 1998
- 2) Blažek, B.: Venkov, města, média
- 3) Derossi, P.: Architecture is the only art which contains, In: Zlatý řez, 12/96, Praha, 96
- 4) Mesík, J.: Stresné Slovensko medzi minulosťou a budúcnosťou, In: OS, 2/98, Bratislava 1998
1. Laučík, I.: Materské znamienko, In: OS, 9/98, Bratislava, 1998
2. Janček, V.: Mesto bez pivovaru, In: OS, 10/98, Bratislava, 1998
3. Derossi, P.: Architecture is the only art which contains, In: Zlatý řez 12/96, Praha 1996
4. Blažek, B.: Venkov, města, média, SLON, Praha 1998
5. Hassenpflug, D.: Atopiesierung, In: Thesis, 1-2/97 1997
6. Morales, I.: Present and futures, In: Architecture in the Cities, UIA, Barcelona 1996
7. Deleuze, G.: Foucault, Hermann a synové, Praha 1996
8. Epstein, J.: Poetika obrazů, Hermann a synové, Praha 1997
9. Mesík, J.: Stresné Slovensko medzi minulosťou a budúcnosťou, In: OS 2/98, Bratislava 1998
10. Foucault, M.: La pensée du dehors (Critique č.229), 1966. Český Myslení vnějšku, Hermann a synové, Praha 1996
10. Foucault, M.: On other spaces. Utopias and Heterotopias, In: Ockman, J.: Architecture culture 1943-68, A Documentary Anthology, NY 1993
11. Krufft, H.W.: Dejiny teórie architektúry, Pallas, Bratislava 1993
12. Koolhaas, R.: Griding the New, In: Anywhere, NY 1992